

Marta Urszula Chyb

0000-0002-8595-2603

Uniwersytet Opolski

Krótką historia rozwijania umiejętności słuchania na lekcjach języka polskiego

Proces percepcji dźwięków mowy i rozumienia komunikatów ustnych nadawanych za ich pośrednictwem jest bardzo złożony i skomplikowany. Zdaniem Marii Pąchalskiej percepcja wypowiedzi z perspektywy neurologicznej składa się z trzech etapów, tj.: 1) odbiór komunikatu przez narząd słuchu; 2) dekodowanie odebranych znaków (fonemów) przez korę asocjacyjną, nadanie im znaczenia przez obszar Wernickego; 3) udostępnienie umysłowi zdekodowanych znaków w postaci zrozumiałego komunikatu¹. Podstawowym procesem odbioru wypowiedzi słownych jest dekodowanie, dzięki któremu następuje m.in. rozróżnianie wzorów sygnałów akustycznych, dobieranie tych wzorów do symboli językowych zmagazynowanych w mózgu, interpretacja znaczenia symboli językowych w oparciu o wiedzę o języku i świecie². Wydaje się natomiast, że dla lingwo- i glottodydaktyki najważniejszy jest ostatni etap przetwarzania tekstu mówionego przez struktury neurologiczne, tj. rozumienie (interpretacja) wypowiedzi.

Jak pisze Danuta Kądziaława:

rozumienie mowy jest czynnością poznawczą człowieka, ukierunkowaną na rekonstrukcję informacji zamierzonej przez mówiącego i wyrażonej w określonej formie językowej w kontekście innych informacji językowych lub pozajęzykowych³.

Jednak rozumienia wypowiedzi nie gwarantuje jedynie biegłość językowa odbiorcy czy też wysoki poziom kompetencji niewerbalnej. Współcześnie, w dobie kognitywizmu, zwraca się ponadto uwagę na inne kompetencje słuchacza, pozwalające utworzyć w jego umyśle reprezentację tekstu⁴. Jak zauważa Szymon Wróbel:

---

¹ M. Pąchalska, *Neuropsychologia kliniczna. Urazy mózgu*, t. 1, *Procesy poznawcze i emocjonalne*, Warszawa 2007, s. 76.

² M. Pąchalska, *Afazjologia*, Warszawa 1999, s. 401.

³ D. Kądziaława, *Czynność rozumienia mowy. Analiza neuropsychologiczna*, Wrocław 1983, s. 8.

⁴ I. Kurcz, A. Polkowska, *Interakcyjne i autonomiczne przetwarzanie informacji językowych: na przykładzie procesu rozumienia tekstu czytanego na głos*, Wrocław 1990, s. 8.

[...] zaczynamy od słuchania dźwięków, a kończymy na detekcji słów. Oczywiście, nadal słyszymy dźwięki, ale po nauczaniu się, po wyskalowaniu urządzenia sensorycznego (akustycznego) związanego z nauką języka, doświadczenia nabierają dodatkowego wymiaru reprezentacyjnego⁵.

Dopiero po uzyskaniu biegłości językowej, tak jak w przypadku języka ojczystego, słuchacz percypując wypowiedź, jest w stanie stworzyć jej reprezentację w swoim umyśle. Reprezentacja ta odnosi się zarówno do informacji rejestrowanych przez umysł, jak i do informacji przeszłych.

Ida Kurcz i Anna Polkowska słusznie zauważają, że:

tworzenie się reprezentacji umysłowej [...] tekstu to zarówno powstawanie wiedzy epizodycznej związanej z konkretnym tekstem, jak też integrowanie i interpretowanie tej wiedzy zgodnie z istniejącymi i uruchamianymi w umyśle [...] schematami [...]⁶.

Podobnego zdania jest Antoni Paliński. Według badacza rozumienie tekstu to:

[...] aktualizacja wcześniejszego poznania w stosunku do przedmiotów i osób, wykrycie związków i zależności w przedmiotach i zjawiskach przekazywanych przez tekst dźwiękowy lub graficzny⁷. Dlatego też ogromne znaczenie dla odbioru wypowiedzi ma poziom wiedzy uprzedniej i zdolność analitycznego myślenia, łączenia faktów.

Jednak słuchanie drugiego człowieka nie polega wyłącznie na rozumieniu jego komunikatów. Według Matthew McKay'a, Marthy Davis i Patricka Fanninga percepcja słuchowa w sytuacji komunikacyjnej może sprowadzać się do nauczania się czegoś, udzielenia pomocy drugiej osobie lub jej pocieszenia, zainteresowania się rozmową, cieszenia się obecnością interlokutora⁸. Duże znaczenie dla efektywnego słuchania ma także zdolność empatii, ponieważ, jak sądzi Marek Dziewiecki, „konsekwentne słuchanie empatyczne zapobiega w praktyce pojawieniu się barier komunikacyjnych i umożliwia autentyczne spotkanie rozmawiających ze sobą ludzi”⁹. Wydaje się, że słuchanie empatyczne jest składową umiejętnością percepcyjną, warunkującą rozumienie wypowiedzi mówcy, w której ujawnia się jego wizja świata. Jak trafnie zauważają Anna Młynarczuk-Sokołowska i Katarzyna Szostak-Król:

Efektywna (sprawna i poprawna) komunikacja to jednak coś więcej niż kwestia biegłości językowej, to także nabywanie zdolności do porozumiewania się z członkami różnych kręgów kulturowych i narodów i rozwijanie empatii [...]¹⁰.

⁵ Sz. Wróbel, *Umysł, gramatyka, ewolucja. Wykłady z filozofii umysłu*, Warszawa 2010, s. 47.

⁶ I. Kurcz, A. Polkowska, *Interakcyjne i autonomiczne...*, s. 11.

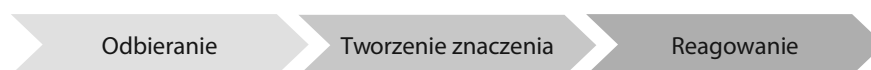
⁷ A. Paliński, *Psychologiczna charakterystyka procesów słuchania i czytania w języku obcym w aspekcie porównawczym*, [w:] *Sprawność słuchania i czytania w nauczaniu języków obcych*, red. tenże, Rzeszów 1982, s. 12.

⁸ M. McKay, M. Davis, P. Fanning, *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, tłum. A. Błaż, Gdańsk 2005, s. 14.

⁹ M. Dziewiecki, *Psychologia porozumiewania się*, Kielce 2009, s. 33.

¹⁰ A. Młynarczuk-Sokołowska, K. Szostak-Król, *Zrozumieć Innego. Międzykulturowa kompetencja komunikacyjna w procesie uczenia się języka polskiego jako obcego*, Białystok 2016, s. 13.

Ponadto, jak twierdzą Sherwyn P. Morreale, Brian H. Spitzberg i J. Kevin Barge, nawiązując do rozważań członków Międzynarodowego Stowarzyszenia Słuchania (*International Listening Association*), percepcja tekstu mówionego w przestrzeni komunikacyjnej składa się z trzech głównych etapów:

Schemat 1. Etapy odbioru wypowiedzi w przestrzeni komunikacyjnej

Źródło: opracowanie własne

Według badaczy słuchanie rozpoczyna się od nastawienia na odbiór wypowiedzi, koncentracji na słuchanym tekście, selekcji informacji. Centralnym etapem percepcji jest tworzenie znaczenia, które utożsamia się z rozumieniem przekazu, często subiektywnym. Proces ten kończy się nadaniem informacji zwrotnej przez odbiorcę, świadczącej o wysłuchaniu i zrozumieniu partnera rozmowy¹¹.

Na proces percepcji komunikatów ustnych składa się więc szereg predyspozycji użytkownika języka, zarówno biologicznych (zdolność odbioru sygnału akustycznego przez narząd słuchu, jego analizy i interpretacji przez struktury neurologiczne), poznawczych (uwaga, pamięć, wiedza uprzednia, doświadczenie życiowe odbiorcy, sprawność planowania, wnioskowania, analizy, selekcji i hierarchizacji informacji, antycypacji itp.), językowych (biegła znajomość języka ojczystego na poziomie fonologicznym, leksykalnym, składniowym, tekstowym i dyskursywnym), społeczno-komunikacyjnych (sprawność nadawania komunikatów zwrotnych, umiejętność niwelowania barier utrudniających słuchanie, zdolność empatii – otwarcia się na drugiego człowieka i umożliwienie mu swobodnego wyrażania myśli itp.). Predyspozycje te warunkują rozumienie wypowiedzi, ich analizę, interpretację, ocenę, a także aktywny i sprawny udział w komunikacji interpersonalnej.

O ile nauczyciele nie mają wpływu na biologiczne uwarunkowania słuchowego odbioru tekstów, o tyle pozostałe sprawności powinny być doskonalone w procesie rozwijania kompetencji komunikacyjnej uczniów. Celem niniejszego artykułu jest prześledzenie tendencji kształcenia umiejętności słuchania w polskiej szkole od 1999 r. do czasów obecnych; zweryfikowanie, które umiejętności percepcyjne – poznawcze, językowe czy społeczno-komunikacyjne – były lub/i są rozwijane na lekcjach języka polskiego.

Rozwój umiejętności słuchania w latach 1999–2002

Na potrzebę kształcenia umiejętności słuchania w edukacji polonistycznej po raz pierwszy zwrócono uwagę w *Podstawie programowej* z 1999 r. Było to spowodowane przejściem z glottodydaktyki podejścia komunikacyjnego do nauczania języka. Iwona Janowska stwierdza, że metoda komunikacyjna w nauczaniu języka obcego

¹¹ S.P. Morreale, B.H. Spitzberg, J.K. Barge, *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, przeł. P. Izdebski, A. Jaworska, D. Kobylińska, Warszawa 2007, s. 209–210.

obowiązywała od 1975 do 2001 r., opierała się na założeniach pragmatyki językowej, socjolingwistyki i psycholingwistyki¹². Zdaniem Hanny Komorowskiej model komunikacyjny można utożsamiać z edukacją atrakcyjną, motywującą, opartą na dokumentach autentycznych, uwzględniającą zjawisko redundancji, niską prognościzność komunikatu oraz łączącą sprawności językowe¹³. Autorka podkreśla, że nabycie języka obcego oznacza opanowanie *kompetencji komunikacyjnej* (umiejętności skutecznego zdobywania i przekazywania informacji w sposób poprawny i odpowiedni w danej sytuacji); *kompetencji lingwistycznej* (znajomości podsystemów języka warunkującej tworzenie i odbiór wypowiedzi); *kompetencji społecznej* (chęci i gotowości do wchodzenia w interakcje z innymi osobami); *kompetencji dyskursu językowego* (umiejętności nawiązania, podtrzymania i zakończenia rozmowy); *kompetencji socjolingwistycznej* (tworzenia wypowiedzi w sposób adekwatny do sytuacji społecznej); *kompetencji interkulturowej* (znajomości norm rządzących komunikacją w danym języku); *kompetencji strategicznej* (umiejętności radzenia sobie z trudnościami komunikacyjnymi)¹⁴. Zgodnie z tą teorią kształcenie umiejętności słuchania w języku obcym sprowadza się do uczenia o systemie języka, jego elementach niezbędnych dla zrozumienia tekstu; stawiania przed uczniem określonego zadania, które stanie się bodźcem do uważnego, selektywnego słuchania, a także sprawdzeniem zrozumienia tekstu; zapewnienia przejścia do innych sprawności, tj. mówienia, czytania i pisania¹⁵. Ponadto polega na kształceniu umiejętności społecznych. Innymi słowy – doskonalenie umiejętności słuchania ma na celu przygotowanie absolwenta szkoły do sprawnego uczestnictwa w komunikacji interpersonalnej, w której percepcja słuchowa jest najczęściej używaną sprawnością komunikacyjną¹⁶. Uczenie to powinno opierać się na dokumentach autentycznych, materiałach zdydaktyzowanych, pisanych, ustnych (dialogach) i wizualnych¹⁷.

Nawiązując do założeń podejścia komunikacyjnego w nauczaniu języka obcego, w podstawie programowej języka polskiego (jako ojczystego) wymieniono częściowe umiejętności percepcyjne, które uczeń powinien opanować w ciągu całego cyklu kształcenia. Umiejętność słuchania została wyodrębniona spośród innych umiejętności komunikacyjnych jedynie w zapisach dla II i IV etapu edukacyjnego, zaś wymagania dla szkoły gimnazjalnej odnosiły się łącznie do czterech sprawności komunikacyjnych: mówienia, pisania, słuchania i czytania. To do nauczycieli, autorów programów nauczania i podręczników należał wybór, które cele będą realizowane w ramach pracy nad sprawnością słuchania. Podpowiedź stanowiły operatory zastosowane w zapisach programowych. Umiejętności percepcyjne, które, według rozporządzenia z 1999 r., powinien opanować uczeń, zestawiono w tabeli 1.

¹² I. Janowska, *Podejście zadaniowe do nauczania i uczenia się języków obcych. Na przykładzie języka polskiego jako obcego*, Kraków 2011, s. 86.

¹³ H. Komorowska, *Nauczanie komunikacyjne*, [w:] *Ćwiczenia komunikacyjne w nauce języka obcego*, red. taż, Warszawa 1988, s. 25.

¹⁴ Zob. H. Komorowska, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 1999, s. 12–14.

¹⁵ Tamże, s. 175–176.

¹⁶ Por. R.B. Adler, L.B. Rosenfeld, R.F. Proctor II, *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, przeł. G. Skoczylas, Poznań 2006, s. 178–179.

¹⁷ J. Janowska, *Podejście zadaniowe...*, s. 86.

Tab. 1. Zakładane osiągnięcia uczniów w zakresie umiejętności słuchania w latach 1999–2002

	Sprawności poznawcze	Sprawności językowe	Sprawności społeczno-komunikacyjne
I etap edukacyjny	15) uważne słuchanie wypowiedzi innych.	16) odbiór programów radiowych i telewizyjnych. 17) słuchanie baśni, opowiadań i legend, w tym z własnego regionu, jako inspiracji do słownego i pozasłownego wyrażania treści i przeżyć.	
II etap edukacyjny	2.a) słuchanie uważne i ze zrozumieniem.	2.b) słuchanie rozmaitych wypowiedzi, w różnych celach i sytuacjach. 2.c) słuchanie z rozróżnianiem tła akustycznego i mowy w przekazach audiowizualnych.	
III etap edukacyjny		1.b) rozpoznawanie [...] wypowiedzi informujących, opisujących, wartościujących oraz służących wyrażaniu opinii, przekonywaniu i uzasadnianiu poglądów. [...] 1.f) dokonywanie intersemiotycznego przekładu treści [...] akustycznych na wypowiedzi ustne i pisemne.	1.d) [...] rozumienie założeń komunikacji (sytuacje, emocje, oceny) oraz przewidywanie skutków wypowiedzi i dyskutowanie ich etycznego wymiaru (np. szczerłość – nieszczerłość, kłamstwo, manipulacja, agresja słowna, brutalność w zachowaniach językowych).
IV etap edukacyjny		2) słuchanie wykładu z notowaniem.	2) słuchanie aktywne (z empatią, ze wspomaganiami, z korygowaniem, ze sprzeciwem). 2) słuchanie w relacjach społecznych.

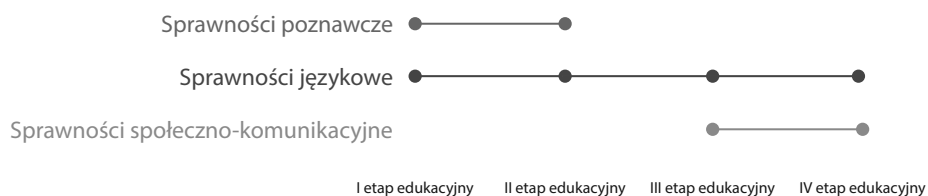
Źródło: na podstawie *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*: prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19990140129 [dostęp: 20.10.2017].

Rozwój umiejętności słuchania rozpoczynał się już na I etapie edukacyjnym, na którym kształcono sprawność koncentracji na tekście prymarnie mówionym¹⁸, wtórnie mówionym (odczytanym – literackim) i audiowizualnym, a także ich

¹⁸ Przyjmuję podział tekstów mówionych za Aleksandrem Wilkoniem, zob. A. Wilkoń, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice 2000, s. 37–38.

rozumienie. W klasach IV–VI nauczyciele mieli obowiązek dalej doskonalić koncentrację na wypowiedzi, rozumienie komunikatów dźwiękowych, ale już przy uwzględnieniu ich kontekstu sytuacyjnego. Ponadto uczniowie powinni byli nabyć sprawność rozróżniania mowy i tła akustycznego w audialnych/audiowizualnych tekstach kultury. Sprawności społeczno-komunikacyjne nie były doskonałe w szkole podstawowej. Ich kształcenie zaplanowano na III etap edukacyjny. W gimnazjum uczniowie nabywali elementarną wiedzę z zakresu komunikacji – o funkcjach, celach i efektach wypowiedzi – pozwalającą im oceniać teksty z perspektywy etyki słowa. Z zakresu sprawności językowych zwrócono uwagę na potrzebę uczenia rozpoznawania podstawowych funkcji wypowiedzi, a także na rozwój umiejętności interpretacji dźwięków i ich przedstawiania za pomocą znaków językowych (mówionych bądź pisanych). Zrezygnowano natomiast z doskonalenia umiejętności poznawczych. Podobnie jak w liceum/technikum. Na tym etapie kształcenia podkreślono konieczność uczenia umiejętności notowania ze słuchu (podstawowego działania na tekstach mówionych służących m.in. uczeniu się), a także zaakcentowano ważność opanowania umiejętności społeczno-komunikacyjnych – słuchania aktywnego, które objawia się m.in. wyborem odpowiedniej reakcji w kontakcie z drugim człowiekiem bądź grupą osób¹⁹. W związku z tym szkoła ponadgimnazjalna w sposób funkcjonalny przygotowywała uczniów do świadomego i odpowiedzialnego uczestnictwa w rzeczywistym akcie komunikacji.

Model kształcenia słuchania wyłaniający się z *Podstawy programowej* z 1999 roku jest spójny, lecz w bardzo ogólnym stopniu przybliżał nauczycielom specyfikę percepcji słuchania: autorzy dokumentu skupili się wyłącznie na elementarnych sprawnościach warunkujących efektywne słuchanie w przestrzeni komunikacyjnej, takich jak uwaga, rozpoznawanie dźwięków, rozumienie wypowiedzi w kontekście sytuacyjnym, ocena tekstu i reagowanie na komunikat nadawcy. Nabywanie tych sprawności odbywało się w sposób stopniowy: im wyższy etap edukacyjny, tym bardziej złożone umiejętności kształcono:

Wyk. 1. Rozwój sprawności percepcyjnych zgodnie z *Podstawą programową* z 1999 r.

Źródło: Opracowanie własne

Na wyższych etapach edukacyjnych nie wracano do wcześniej nabytych sprawności. Najprawdopodobniej wynikało to z założenia, że uczniowie w poprzednich cyklach kształcenia opanowali poszczególne umiejętności (np. skupianie uwagi na tekście mówionym), więc nie należy do nich wracać. Teza ta jest błędna, ponieważ, jak uważają Ralph Nichols i Leonard Stevens, wraz z wiekiem efektywność percepcji

¹⁹ J. Brownell, *Reagowanie na komunikaty*, [w:] *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, przeł. J. Suchecki i in., red. J. Stewart, Warszawa 2009, s. 225.

słuchowej maleje²⁰, stąd też niezbędne jest przyjęcie koncentrycznego modelu nauczania (charakterystycznego dla koncepcji komunikacyjnego nauczania języka²¹) – powracania do wcześniejszych umiejętności, ich doskonalenia i na tej podstawie kształcenia bardziej zaawansowanych sprawności. Wątpliwości można mieć także do umiejscowienia sprawności społecznych dopiero na IV etapie edukacyjnym. Wydawałoby się, że uczestniczenia w dialogu, słuchania empatycznego powinno uczyć się od pierwszych lat nauki szkolnej, ponieważ jak uważa Józef Rembowski:

Wykorzystanie wysokiego poziomu umiejętności empatycznych [...] w młodszym wieku sprzyja wzbogaconym kontaktom międzyludzkim i zwiększaniu pewności siebie w stosunkach międzyosobowych. Późniejsze korzyści płynące z empatii objawiają się zrozumieniem społecznych zmian w otoczeniu, wynoszą jednostkę na wyższy poziom moralny, wzbogacają formy udzielania pomocy innym, budzą szacunek dla siebie samego²².

Warto ponadto zaznaczyć, że tylko sprawności językowe były doskonalone na wszystkich etapach kształcenia. Ich nabywanie nie sprowadzało się jednak do zdobywania wiedzy o podsystemach języka (jak ma to miejsce w przypadku nauki języka obcego). Sprawności językowe warunkujące percepcję słuchową utożsamiano z umiejętnościami pragmatycznymi i tekstowymi.

Rozwój umiejętności słuchania w latach 2002–2008

Podstawa programowa z 2002 roku nie wprowadziła zmian w zakresie kształcenia umiejętności słuchania na I, II i III etapie edukacyjnym. W szkole realizowano te same cele, które zostały wpisane w rozporządzenie z 1999 r. – uczniowie szkoły podstawowej i gimnazjum nadal doskonalili elementarne sprawności percepcyjne. Nowelizacja obejmowała jedynie IV etap edukacyjny. Podobnie jak we wcześniejszych latach zrezygnowano z rozwijania sprawności poznawczych (prawdopodobnie uznając, że uczniowie opanowali je w wysokim stopniu na poprzednich etapach kształcenia) na rzecz doskonalenia sprawności językowych i społeczno-komunikacyjnych. Cele dotyczące słuchania połączono z wymaganiami w zakresie mówienia, wykazano więc naturalny związek tych sprawności w przestrzeni komunikacyjnej.

Kształcąc umiejętność słuchania, uczniowie powinni byli doskonalić umiejętności pragmatyczne. Rozumienie wypowiedzi mówionych sprowadzało się do identyfikacji podstawowych aktów mowy i ich intencji. Autorzy *Podstawy programowej* zwrócili więc uwagę na najistotniejszy wyznacznik odbioru tekstu, gdyż rozumienie komunikatu w dużej mierze utożsamia się tu z rozpoznaniem intencji jego nadawcy²³.

²⁰ C.A. Roach, N.J. Wyatt, *Słuchanie i proces retoryczny*, [w:] *Mosty zamiast murów...*, s. 202.

²¹ H. Komorowska, *Nauczanie komunikacyjne...*, s. 23.

²² J. Rembowski, *Empatia. Studium psychologiczne*, Warszawa 1989, s. 73–74.

²³ Por. A. Polkowska, *Interakcyjny model rozumienia tekstu w świetle badań nad polskimi i angielskimi tekstami różnej trudności*, [w:] *Wiedza a język*, T. 1, *Ogólna psychologia języka i neurolingwistyka*, red. I. Kurcz, J. Bobryk, D. Kądziaława, Wrocław 1986, s. 281–282;

Tab. 2. Zakładane osiągnięcia uczniów IV etapu edukacyjnego w zakresie umiejętności słuchania w latach 2002–2008

	Sprawności poznawcze	Sprawności językowe	Sprawności społeczno-komunikacyjne
IV etap edukacyjny		1.1) rozpoznawanie aktów mowy i ich intencji (np. odróżnianie prośby od rozkazu, pytania od żądania, spostrzeganie ironii, sarkazmu, rubaszości, prowokacji, aprobaty, negacji). 1.2) stosowanie zabiegów perswazyjnych wraz z rozpoznawaniem ich wartości (zwłaszcza odróżnianie szczerości od nieszczerości, prawdy od nieprawdy, podchwytliwości, eufemizmów, agresji, brutalności i wulgaryzmów w zachowaniach językowych). [...]	1.6) skuteczne uczestniczenie w dialogu, dyskusji i negocjacjach; słuchanie wypowiedzi partnerów (dostrzeganie kontrowersji w dyskusji i negocjacjach). 1.7) aktywne i krytyczne słuchanie (z empatią, ze wspomaganiami, z korygowaniem, ze sprzeciwem) wystąpień publicznych; odróżnianie faktów od opinii.
		1.2) skuteczne polemizowanie – rozpoznawanie manipulacji językowej ²⁴ . 1.4) poprawne formułowanie pytań i odpowiedzi; rozpoznawanie pytań sugestywnych, źle postawionych, podchwytliwych, retorycznych.	

Źródło: Na podstawie *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*: prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20020510458/O/D20020458.pdf [dostęp: 20.10.2017].

Jednak głównym celem kształcenia sprawności percepcyjnych w latach 2002–2008 w liceum/technikum było doskonalenie umiejętności językowych: absolwent IV etapu edukacyjnego miał odznaczać się wysokim poziomem wiedzy o zabiegach perswazyjnych, innymi słowy – uczniowie na lekcjach języka polskiego byli uwrażliwiani na mechanizmy perswazji, aby w przyszłości – w życiu pozaszkolnym – świadomie odbierali teksty o funkcji impresywnej. Istotnym założeniem podstawy z 2002 roku było zwrócenie uwagi na potrzebę rozwoju umiejętności aktywnego i empatycznego uczestniczenia w dialogu. Szkoła ponadgimnazjalna wyposażała uczniów w szeroko rozumianą sprawność krytycznego słuchania, polegającą przede wszystkim na analizie tekstu nadawcy, na ocenie usłyszanych faktów, opinii, stwierdzeń lub/i samego mówcy²⁵.

J. Labocha, *Tekst, wypowiedź, dyskurs*, [w:] *Styl a tekst. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej*, Opole, 26–28.09.1995 r., red. S. Gajda, M. Bałowski, Opole 1996, s. 52; E. Dźwierzynska, *Antycypacja w procesie kształtowania sprawności rozumienia mowy obcojęzycznej ze słuchu*, Rzeszów 2001, s. 43; J. Szwab, *Odbiór komunikatu jako zadanie poznawcze*, Poznań 2008, s. 67.

²⁴ Poziom rozszerzony.

²⁵ S.P. Morreale, B.H. Spitzberg, J.K. Barge, *Komunikacja między ludźmi...*, s. 216.

Rozwój umiejętności słuchania w latach 2008–2017²⁶

W 2008 roku, w kolejnym rozporządzeniu, zmieniono koncepcję edukacji polonistycznej. Głównym celem kształcenia nie było doskonalenie kompetencji komunikacyjnej, lecz tekstowej – odbioru i tworzenia tekstów w zróżnicowanych formach gatunkowych²⁷. Uznano więc, że wszelkie działania uczniów mają opierać się na różnego rodzaju tekstach, zarówno literackich, jak i nieliterackich (tzw. *tekstocentryzm*). Mimo że główny akcent położono na rozwijanie umiejętności czytania ze zrozumieniem, wyznaczono również cele edukacyjne dotyczące słuchania. Jednak w przeciwieństwie do wcześniej obowiązujących rozporządzeń umiejętność ta została zestawiona ze sprawnością czytania i umiejscowiona w I obszarze kształcenia: *Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w niej informacji*.

Od 2008 roku, podobnie jak w poprzednich dokumentach, praca nad percepcją słuchową rozpoczyna się już na I etapie edukacyjnym i obejmuje kształcenie sprawności poznawczych oraz językowych. Jednak w odróżnieniu od dokumentów z 1999 i 2002 roku autorzy podstawy zaznaczyli potrzebę rozwijania sprawności społeczno-komunikacyjnych:

Tab. 3. Zakładane osiągnięcia uczniów I etapu edukacyjnego w zakresie umiejętności słuchania w latach 2008–2017

	Sprawności poznawcze	Sprawności językowe	Sprawności społeczno-komunikacyjne
Uczeń:			
Lata 2008-2012	1a) obdarza uwagę dzieci i dorosłych, słucha wypowiedzi i chce zrozumieć, co przekazują (klasa I). [...] 1a) uważnie słucha wypowiedzi i korzysta z przekazywanych informacji (klasy II–III). [...] 1c) wyszukuje w tekście potrzebne informacje (klasy II–III).	3g) przepisuje teksty, pisze [...] ze słuchu (klasy II–III).	1b) w kulturalny sposób zwraca się do rozmówcy, mówi na temat, zadaje pytania i odpowiada na pytania innych osób [...]. 1c) uczestniczy w rozmowie na tematy związane z życiem rodzinnym, szkolnym, także inspirowane literaturą (klasa I) [...]. 3c) uczestniczy w rozmowach, udziela odpowiedzi i prezentuje własne zdanie (klasy II–III).

²⁶ Rok 2017 oznacza wejście w życie nowej *Podstawy programowej* z dnia 14 lutego. Jednak należy pamiętać, że uczniowie klas II, III, V i VI szkoły podstawowej, a także klas II–III gimnazjum w roku szkolnym 2017/2018 realizują założenia rozporządzenia z 2008 r. Dopiero w 2019/2020 roku wszyscy uczniowie szkoły podstawowej będą uczeni według wymagań *Podstawy* z 2017 roku.

²⁷ Warto zaznaczyć, że kompetencja tekstowa wchodzi w zakres kompetencji komunikacyjnej, gdyż, jak twierdzi Jolanta Nocoń, nawiązując do myśli Anny Duszak, „nie ma komunikacji werbalnej bez tekstu”, zob. J. Nocoń, *Rozwijanie i doskonalenie kompetencji tekstotwórczej w perspektywie lingwodydaktycznej*, „Kształcenie Językowe” 2012, nr 10, s. 24; A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998, s. 199.

Lata 2012-2017 ²⁸	Jw. 1e) słucha w skupieniu czytanych utworów (np. baśni, opowiadań, wierszy).	Jw.	Jw.

Źródło: Na podstawie *Podstawy programowej z komentarzami*, t. 2, *Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*: bc.ore.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=232&from=publication, dostęp 25 X 2017; *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. z 2012 r. poz. 977): men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf [dostęp: 25.10.2017].

Od 2008 roku uczniowie klas I–III doskonalą umiejętność uwagi na tekście mówionym (uważnego słuchania) oraz wyszukiwania w nim informacji – kluczowej sprawności dla percepcji słuchowej, wynikającej z jej istoty: odbiór wypowiedzi ustnej jest procesem selektywnym. Ponadto od 2012 roku (nowelizacji *Podstawy programowej*) w proces rozwoju słuchania włączono teksty literackie, aby motywować do czytania. Rozwijając kompetencję językową, nauczyciele wyposażają uczniów w sprawność pisaną ze słuchu, wymagającą całkowitej koncentracji na substancji dźwiękowej, rozłożenia usłyszanych wyrazów/wyrażeń/fraz/zdań na pojedyncze dźwięki i ich zapisania, innymi słowy – identyfikacji danego dźwięku z odpowiednim znakiem graficznym. Jednak w centrum kształcenia umiejętności słuchania postawiono sprawności społeczno-komunikacyjne: absolwenci I etapu edukacyjnego mają odznaczać się wysokim poziomem kultury osobistej (w tym językowej), być przygotowani do sprawnego i aktywnego uczestniczenia w dialogu, osiąść sprawność nadawania komunikatu zwrotnego – zadawania pytań nadawcy wypowiedzi.

Opanowanie bardziej złożonych sprawności percepcyjnych zaplanowano na wyższe etapy kształcenia.

Tab. 4. Zakładane osiągnięcia uczniów II–IV etapu edukacyjnego w zakresie umiejętności słuchania w latach 2008–2017

	Sprawności poznawcze	Sprawności językowe	Sprawności społeczno-komunikacyjne
Uczeń:			
II etap edukacyjny	I.1.6) odróżnia zawarte w tekście informacje ważne od informacji drugorzędnych. I.1.7) wyszukuje w tekście informacje wyrażone wprost i pośrednio. [...] I.1.9) wyciąga wnioski wynikające z przesłanek zawartych w tekście (w tym rozpoznaje prawdę i fałsz).	I.1.2) określa temat i główną myśl utworu. I.1.3) identyfikuje nadawcę i odbiorcę wypowiedzi. I.1.4) identyfikuje wypowiedź jako tekst informacyjny, literacki, reklamowy. I.1.5) rozpoznaje formy gatunkowe (zaproszenie, życzenia i gratulacje, zawiadomienie i ogłoszenie, instrukcję, w tym przepis). [...] I.1.8) rozumie dosłowne i przenośne znaczenie wyrazów w wypowiedzi.	

²⁸ W 2012 roku nowelizowano *Podstawę programową* dla wychowania przedszkolnego i I etapu edukacyjnego.

III etap edukacyjny	I.1.2) wyszukuje w wypowiedzi potrzebne informacje oraz cytuje odpowiednie fragmenty tekstu. I.1.3) porządkuje informacje w zależności od ich funkcji w przekazie. I.1.4) odróżnia informacje o faktach od opinii. I.1.5) rozpoznaje różnice między fikcją a kłamstwem.	I.1.1) odbiera komunikaty mówione – rozróżnia informacje przekazywane werbalnie oraz zawarte w dźwięku. [...] I.1.6) rozpoznaje wypowiedzi o charakterze emocjonalnym i perswazyjnym. I.1.7) rozpoznaje intencje wypowiedzi. I.1.8) dostrzega w wypowiedzi ewentualne przejawy agresji i manipulacji. I.1.9) rozpoznaje wypowiedź argumentacyjną, wskazuje tezę, argumenty i wnioski. I.1.10) rozróżnia gatunki publicystyczne radiowe i telewizyjne (wywiad, reportaż).	
IV etap edukacyjny	I.1.1) odczytuje sens całego tekstu.	I.1.2) rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (reportaż), politycznych (przemówienie). I.1.3) rozpoznaje typ nadawcy i adresata tekstu. I.1.4) wskazuje charakterystyczne cechy danego tekstu. I.1.4R²⁹) rozpoznaje retoryczną organizację wypowiedzi. I.1.5) wyróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym. I.1.5R) rozpoznaje mechanizmy nowomowy charakterystyczne dla systemów totalitarnych. [...] I.1.7) rozpoznaje w wypowiedzi ironię, objaśnia jej mechanizm i funkcję. [...] I.1.9) rozpoznaje manipulację językową w tekstach reklamowych, w języku polityków i dziennikarzy.	I.1.6) rozróżnia w dialogu odpowiedzi właściwe i unikowe. [...] I.1.8) rozpoznaje pytania podchwytliwe i sugerujące odpowiedź.

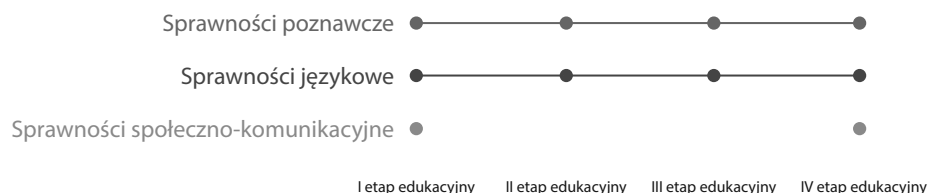
Źródło: Na podstawie *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*: prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20090040017&type=2 [dostęp: 20.10.2017].

Na II etapie edukacyjnym uczniowie kontynuują opanowywanie sprawności poznawczych: uwagi, wyszukiwania informacji i wyciągania wniosków na

²⁹ Zakres rozszerzony.

podstawie usłyszanych informacji. Ponadto odbiór komunikatów mówionych powinien uwzględniać ich rodzaj, funkcję, relacje nadawczo-odbiorcze wpisane w tekst. W *Podstawie* zwrócono również uwagę na rozumienie interpretacyjne przekazu i percepcję elementarnych gatunków użytkowych, jednak nie założono w niej kształcenia sprawności społeczno-komunikacyjnych, podobnie jak w zapisach dla III etapu edukacyjnego. W gimnazjum natomiast rozwija się krytyczne rozumienie tekstów mówionych – szczególnie publicystycznych, medialnych. Równie ważne jest doskonalenie sprawności poznawczych: wyszukiwania informacji, ich hierarchizacji i oceny. W szkole ponadgimnazjalnej doskonalili się słuchanie krytyczne, zapoczątkowane na III etapie edukacyjnym. Autorzy *Podstawy* zaakcentowali potrzebę kształcenia sprawności odbioru tekstu na poziomie globalnym, a także rozpoznawania komunikatów zwrotnych.

Niewątpliwie założenia rozwoju percepcji słuchowej z 2008 r. są bardziej szczegółowe niż te z 1999/2002 r., ponadto mocno akcentują odbiór gatunków mówionych warunkowany sprawnościami poznawczymi i językowymi. Potwierdza to wykres 2.

Wyk. 2. Rozwój sprawności percepcyjnych zgodnie z *Podstawą programową* z 2008 r.

Źródło: Opracowanie własne

Umiejętności społeczno-komunikacyjne zostały przesunięte na drugi plan. Ich nabywanie zaplanowano na I etap edukacyjny, a doskonalenie – na IV etap. Odejście od tego typu sprawności najprawdopodobniej spowodowane jest zmianą koncepcji nauczania – akcent został przesunięty z relacji interpersonalnych na tekst, jego analizę i interpretację. W związku z tym nie przywiązuje się wagi do uświadamiania uczniom podstawowej funkcji percepcji słuchowej, jaką jest budowanie i podtrzymywanie relacji międzyludzkich, pomaganie innym³⁰.

Mimo ciągłości kształcenia sprawności poznawczych i językowych, program ich nauczania, podobnie jak w 1999/2002 roku, nie ma charakteru koncentrycznego, lecz liniowy (sekwencyjny). Poszczególne cele edukacyjne realizuje się na danym etapie kształcenia, nie wraca się do nich w późniejszych latach nauki szkolnej.

Rozwój umiejętności słuchania od 2017 roku

O ile w poprzednich dokumentach, z lat: 1999, 2002 i 2008 (2012), dostrzegalne były tendencje komunikacyjne bądź tekstocentryczne, o tyle w najnowszej *Podstawie programowej* dostrzegalna jest orientacja aksjologiczna. Zgodnie z rozporządzeniem

³⁰ Adler R. B., Rosenfeld L.B., Proctor II R. F., *Relacje interpersonalne...*, s. 180.

Ministra Edukacji Narodowej zadaniem współczesnej szkoły jest przede wszystkim rozwój postaw uczniowskich i uczenie/ wychowywanie w duchu wartości (patriotycznych, społecznych itp.). W związku z tym kolejny raz przypisano główną rolę językowi polskiemu w kształceniu ogólnym. Zwrócono także uwagę na potrzebę doskonalenia sprawności komunikacyjnych, ponieważ „zakres znajomości języka ojczystego i sprawność w posługiwaniu się nim ułatwia przyswajanie wiedzy z innych dziedzin (przedmiotów) i jest dla każdego ucznia podstawą sukcesu szkolnego”³¹.

Potrzebę rozwoju umiejętności słuchania zaakcentowano już w wymaganiach dla I etapu edukacyjnego.

Tab. 5. Zakładane osiągnięcia uczniów I etapu edukacyjnego w zakresie umiejętności słuchania od 2017 r.

	Sprawności poznawcze	Sprawności językowe	Sprawności społeczno-komunikacyjne
Uczeń:			
I etap edukacyjny	I.1.1) słucha z uwagą wypowiedzi nauczyciela, innych osób z otoczenia, w różnych sytuacjach życiowych, wymagających komunikacji i wzajemnego zrozumienia [...]. I.1.2) wykonuje zadanie według usłyszanej instrukcji [...]. I.1.3) słucha z uwagą lektur i innych tekstów czytanych przez nauczyciela, uczniów i inne osoby. I.1.4) słucha uważnie wypowiedzi osób podczas uroczystości, koncertów, przedstawień, świąt narodowych i innych zdarzeń kulturalnych; przejawia zachowanie adekwatne do sytuacji; słucha tekstów interpretowanych artystycznie, szuka własnych wzorców poprawnej artykulacji i interpretacji słownej w języku ojczystym.		1.1.1) [...] okazuje szacunek wypowiadającej się osobie. 1.1.2) [...] zadaje pytania w sytuacji braku rozumienia lub braku pewności zrozumienia słuchanej wypowiedzi. [...] 1.1.5) słucha i czeka na swoją kolej, panuje nad chęcią nagłego wypowiedzania się, szczególnie w momencie wskazywania tej potrzeby przez drugą osobę.

Źródło: Na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. [dostęp: 20.10.2017]

Zgodnie z wymaganiami rozporządzenia uczeń klas I–III powinien opanować zarówno kompetencje poznawcze, jak i społeczno-komunikacyjne. Rozwój umiejętności słuchania, według autorów podstawy, polega na doskonaleniu koncentracji na tekście mówionym, rozumienia komunikatów wypowiedzianych w różnych

³¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej: dziennikustaw.gov.pl/du/2017/356/1, [dostęp: 20 X 2017], s. 18.

kontekstach sytuacyjnych (oficjalnych i nieoficjalnych), reagowania na wypowiedź nadawcy. Ważne jest również wykształcenie uczniowskich postaw, a mianowicie przygotowanie społeczne do uczestniczenia w dialogu. Podobnie jak w *Podstawie* z 2008 (2012) roku, I etap edukacyjny ma na celu wyposażenie uczniów w elementarne umiejętności percepcyjne. Jednak w przeciwieństwie do poprzednio obowiązującego rozporządzenia tym razem wyłączono z nich sprawności językowe.

Wydawać by się mogło, że zapoczątkowane w klasach I–III kształcenie odbioru tekstów mówionych powinno być kontynuowane w wyższych klasach, tak aby zdobyte sprawności poznawcze i społeczno-komunikacyjne mogły warunkować rozumienie coraz bardziej złożonych komunikatów oraz nabywanie umiejętności językowych, którym szczególną rolę przypisano w rozporządzeniu z 2008 r. Jednak zagłębiając się w zapisy najnowszej *Podstawy*, można dojść do wniosku, że tendencja ta nie jest w niej obecna. Otóż autorzy wymagań edukacyjnych umiejętność słuchania zawarli w obszarze *kształcenie językowe* – jako czwarty ogólny cel kształcenia językowego wskazali potrzebę rozwoju sprawności porozumiewania się (słuchania, czytania, mówienia i pisanie) w różnych sytuacjach oficjalnych i nieoficjalnych, w tym także z osobami doświadczającymi trudności w komunikowaniu się³². Jednak wymagania szczegółowe tego nie potwierdzają. W żadnym z celów sprawność słuchania nie została zaakcentowana wprost, podobnie jak było to w *Podstawie* z 2008 roku, cele operacyjne odwołują się do odbioru tekstu w ogóle. Ponieważ nie zaznaczono, jaki rodzaj wypowiedzi dźwiękowych ma zostać poddany analizie przez uczniów, można przypuszczać, że w rzeczywistości szkolnej założenia podstawy będą realizowane podczas pracy nad tekstem pisany, najprawdopodobniej literackim, co wynika z silnej tendencji kształcenia polonistycznego do kształcenia umiejętności czytania ze zrozumieniem, zwłaszcza tekstów literackich. Niemniej jednak zgodnie z założeniami *Podstawy* kształcenie słuchania może wyglądać następująco:

Tab. 6. Zakładane osiągnięcia uczniów II etapu edukacyjnego w zakresie umiejętności słuchania od 2017 r.

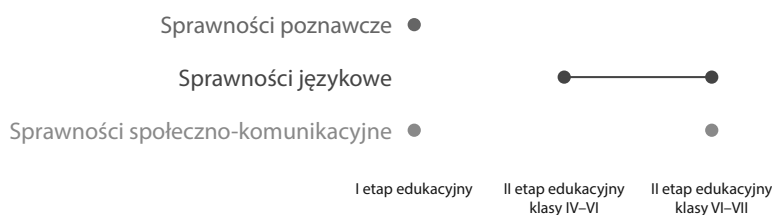
	Sprawności poznawcze	Sprawności językowe	Sprawności społeczno-komunikacyjne
Uczeń:			
Klasy IV-VI		II.3.1) identyfikuje tekst jako komunikat; rozróżnia typy komunikatu: informacyjny, literacki, reklamowy [...]. II.3.2) identyfikuje nadawcę i odbiorcę wypowiedzi. II.3.3) określa sytuację komunikacyjną i rozumie jej wpływ na kształt wypowiedzi. [...].	
Klasy VII-VIII		II.3.2) rozróżnia normę językową wzorcową oraz użytkową i stosuje się do nich. [...] III.1.8) rozpoznaje i rozróżnia środki perswazji i manipulacji w tekstach reklamowych, określa ich funkcję. III.1.9) rozpoznaje manipulację językową i przeciwstawia jej zasady etyki wypowiedzi.	III.1.7) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie.

Źródło: Na podstawie *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r.*

³² Tamże, s. 59.

Na II etapie edukacyjnym, w klasach IV–VIII nie doskonali się sprawności poznawczych w zakresie słuchania, w związku z tym nie wykorzystuje się osiągnięć uczniów z edukacji wczesnoszkolnej. Również sprawności społeczno-komunikacyjne mają niską wartość. Wraca się do nich dopiero w klasach VII–VIII w ramach pracy nad tworzeniem wypowiedzi, doskonaleniem kompetencji retorycznej – uczeń po wysłuchaniu wypowiedzi przedmówcy ma umieć ustosunkować się do niej, innymi słowy – przekazać komunikat zwrotny oceniający. Na inny typ reakcji w *Podstawie* nie zwrócono uwagi. Kształcenie percepcji słuchowej zgodnie z najnowszym rozporządzeniem ma przede wszystkim polegać na rozwoju sprawności językowych: w klasach IV–VI powinno doskonalić się umiejętność określenia rodzaju komunikatu, identyfikacji partnerów interakcji językowej i jej sytuację komunikacyjną – szczególnie nacisk kładzie się więc na pragmatykę wypowiedzi (podobnie jak w 2008 r.); z kolei nauka słuchania w klasach VII–VIII zmierzać powinna do wykształcenia elementarnych sprawności warunkujących krytyczną percepcję komunikatu (rozpoznawania wypowiedzi o funkcji impresywnej – ze świadomością i bez świadomości odbiorcy), a także do identyfikacji sposobu wypowiadania się mówcy.

W najnowszym rozporządzeniu nie przywiązano wagi do kształcenia słuchania, stąd też, w przeciwieństwie do poprzednich podstaw programowych, nie można mówić o jakimkolwiek modelu rozwijania percepcji słuchowej we współczesnej szkole. Tendencje te przedstawia wykres 3.

Wyk. 3. Rozwój sprawności percepcyjnych zgodnie z *Podstawą programową* z 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne

Dołączony diagram akcentuje niekonsekwencję i chaos w procesie doskonalenia słuchania. Ciągłość kształcenia pozornie dotyczy jedynie sprawności językowych. Pozorność ta wynika (jak w poprzednio obowiązujących dokumentach) z braku przyjęcia koncentrycznego programu nauczania – żadna z wcześniej nabytych sprawności percepcyjnych nie jest doskonalona na wyższych etapach, nie wraca się do poprzednio zrealizowanych treści kształcenia. Można zatem przyjąć, że współczesna szkoła, mimo założeń aksjologicznych, deprecjonuje umiejętność słuchania, a na dodatek zrywa z tradycją, osiągnięciami wypracowanymi w latach 1999–2008/2012.

Zakończenie

Historia kształcenia umiejętności słuchania na lekcjach języka polskiego, wyłaniająca się z analizy podstaw programowych od 1999 roku ukazuje, że sprawność ta nigdy

nie była doceniona, zawsze plasowała się na ostatnim miejscu spośród pozostałych umiejętności komunikacyjnych³³. Jednak w każdym rozporządzeniu próbowano wyznaczyć szczegółowe umiejętności, których opanowanie pozwoli w przyszłości uczniom swobodnie uczestniczyć w interakcjach werbalnych. W latach 1999–2008 widoczne były tendencje komunikacyjne, a w latach 2008–2017 – tekstocentryczne. Z kolei od 2017 roku, w duchu aksjologicznego podejścia do nauczania, na II etapie edukacyjnym zrezygnowano z kształcenia słuchania. Wydawać by się mogło, że tendencje wpisane w najnowszą *Podstawę programową* powinny integrować dwie poprzednie orientacje: skoro uznaje się, że „język nie tylko służy jako narzędzie komunikacji, ale także istnieje jako najważniejszy składnik kultury”³⁴. Jednak tak się nie dzieje. Jedynie uczniowie klas I-III nabywają elementarne sprawności poznawcze i społeczno-komunikacyjne powiązane ze słuchaniem, do których rozwijania nie wraca się w klasach IV-VIII. W tej sytuacji warto przytoczyć słowa Matthew McKay’a, Marthy Davis i Patricka Fanninga, autorów podręcznika *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, którzy podkreślają, do czego może doprowadzić brak umiejętności słuchania – czyli jak może wyglądać przyszłość uczniów kształconych według nowej *Podstawy*:

Brak umiejętności słuchania jest niebezpieczny! Umykają nam ważne informacje i nie zauważamy nadchodzących problemów. Chcąc zrozumieć postępowanie innych, musimy domyślać się i zgadywać, uzupełniając w ten sposób luki wynikające z braku słuchania³⁵.

Należy więc zadać pytanie, dlaczego twórcy nowej *Podstawy programowej* chcą narazić absolwentów szkół na takie niebezpieczeństwo i postawić ich w dość niekomfortowej sytuacji w przyszłych kontaktach interpersonalnych. Poczucie przynosi jedno ze zdań Wioletty Kozak, autorki komentarza do najnowszego rozporządzenia:

Należy pamiętać, że podstawa programowa jest dokumentem strategicznym, o charakterze ramowym – dopełnienie jej szczegółowymi treściami nauczania oraz dobór form, metod i środków dydaktycznych należą do autonomicznej decyzji każdego nauczyciela, który realizuje program nauczania dopuszczony do użytku w szkole przez dyrektora szkoły³⁶.

Obecność kształcenia słuchania uzależniona jest więc wyłącznie od nauczycieli i ich świadomości. Wydaje się jednak, że obowiązek ten spoczywa przede wszystkim na barkach autorów programów nauczania, podręczników szkolnych i innych narzędzi dydaktycznych. Nawet jeśli polonista będzie widział konieczność rozwoju

³³ Warto zaznaczyć, że glottodydaktyka ogromną rolę przypisuje percepcji słuchowej – stanowi ona punkt wyjścia do nabywania języka obcego.

³⁴ Kozak W., *Komentarz do podstawy programowej przedmiot język polski*, [w:] *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Język polski*: ore.edu.pl/nowa-podstawa-programowa/polski.pdf, [dostęp: 31.10.2017], s. 23.

³⁵ M. McKay, M. Davis, P. Fanning, *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, tłum. A. Błaż, Gdańska 2005, s. 13.

³⁶ Kozak W., *Komentarz do podstawy...*, s. 33. Zapis oryginalny.

percepcji słuchowej swoich uczniów, musi mieć materiały, które pozwolą mu to zrobić. A takich na polskim rynku wydawniczym brakuje³⁷. Wynika to z braku spójnej koncepcji wymagań szczegółowych w zakresie percepcji słuchowej, która nie wyłania się z żadnej z dotychczasowych podstaw programowych. Gdyby jednak połączyć wymagania z rozporządzeń z lat 1999–2017, uzupełnić je o rozwiązania glottodydaktyczne (szczególnie o założenia *Europejskiego systemu opisu kształcenia językowego*³⁸; *Standardów wymagań egzaminacyjnych*³⁹, *Standardów wymagań odnoszących się do poszczególnych poziomów biegłości językowej w zakresie znajomości języka polskiego jako obcego*⁴⁰, *Programów nauczania języka polskiego jako obcego*⁴¹), mógłby powstać spójny model rozwoju słuchania na lekcjach języka ojczystego. Pozwoliłoby to opracować metodykę słuchania w języku ojczystym i najprawdopodobniej spowodowałoby docenienie tej sprawności w szkole.

Na razie historia kształcenia percepcji słuchowej jest krótka, właściwie kończy się w 2017 roku, lecz warto mieć nadzieję, że w przyszłości, być może w kolejnym rozporządzeniu, zwróci się na nią należytą uwagę. Bo jak twierdzą McKay, Davis, Fanning, „słuchanie to zaangażowanie i komplement. Słuchając, angażujemy swoją uwagę, aby zrozumieć, jak czuje się nasz rozmówca, w jaki sposób postrzega swój świat”⁴². A opanowanie przez uczniów umiejętności rozumienia drugiego człowieka i otaczającego go świata jest przecież głównym celem edukacji polonistycznej.

Materiały źródłowe

Kozak W., *Komentarz do podstawy programowej przedmiot język polski*, [w:] *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa. Język polski*: ore.edu.pl/nowa-podstawa-programowa/polski.pdf, [dostęp: 31.10.2017], s. 22–33.

Podstawa programowa z komentarzami, t. 2, *Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*: bc.ore.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=232&from=publication, [dostęp: 25.10.2017].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół: prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20020510458/O/D20020458.pdf, [dostęp: 20.10.2017].

³⁷ Jedną z serii wydawniczych skupionych wokół umiejętności słuchania jest seria *Między nami słuchaczami* Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego.

³⁸ *Europejski system opisu kształcenia językowego. Uczenie się, nauczanie, ocenianie*, tłum. W. Martyniuk, Warszawa 2003.

³⁹ *Państwowe Egzaminacje Certyfikacyjne z Języka Polskiego jako Obcego. Standardy wymagań egzaminacyjnych*, Warszawa 2003. Mimo że założenia te są już nieaktualne, mogą stanowić cenne źródło wiedzy dla polonistów o rozumieniu tekstów mówionych w języku polskim.

⁴⁰ *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 lutego 2016 r. w sprawie egzaminów z języka polskiego jako obcego*, prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160000405, [dostęp: 31.10.2017], s. 10–129.

⁴¹ *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1-C2*, red. I. Janowska i in., Kraków 2016.

⁴² M. McKay, M. Davis, P. Fanning, *Sztuka skutecznego porozumiewania się...*, s. 13.

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej: dziennikustaw.gov.pl/du/2017/356/1, [dostęp: 20.10.2017].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego: prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=W-DU19990140129, [dostęp: 20.10.2017].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół: prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20090040017&type=2, [dostęp: 20.10.2017].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2012 r. poz. 977): men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf, [dostęp: 25.10.2017].

Bibliografia

- Adler R.B., Rosenfeld L.B., Proctor II R.F., *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, przeł. G. Skoczylas, Poznań 2006.
- Brownell J., *Reagowanie na komunikaty*, [w:] *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, przeł. J. Suchecki i in., red. J. Stewart, Warszawa 2009, s. 225–234.
- Duszak A., *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998.
- Dziewiecki M., *Psychologia porozumiewania się*, Kielce 2009.
- Dźwierżyńska E., *Antycypacja w procesie kształtowania sprawności rozumienia mowy obcojęzycznej ze słuchu*, Rzeszów 2001.
- Europejski system opisu kształcenia językowego. Uczenie się, nauczanie, ocenianie*, przeł. W. Martyniuk, Warszawa 2003.
- Janowska I., *Podejście zadaniowe do nauczania i uczenia się języków obcych. Na przykładzie języka polskiego jako obcego*, Kraków 2011.
- Kądziaława D., *Czynność rozumienia mowy. Analiza neuropsychologiczna*, Wrocław 1983.
- Komorowska H., *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 1999.
- Komorowska H., *Nauczanie komunikacyjne*, [w:] *Ćwiczenia komunikacyjne w nauce języka obcego*, red. taż, Warszawa 1988, s. 13–33.
- Kurcz I., Polkowska A., *Interakcyjne i autonomiczne przetwarzanie informacji językowych: na przykładzie procesu rozumienia tekstu czytanego na głos*, Wrocław 1990.
- Labocha J., *Tekst, wypowiedź, dyskurs*, [w:] *Styl a tekst. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Opole, 26-28.09.1995 r.*, red. S. Gajda, M. Balowski, Opole 1996, s. 49–53.
- McKay M., Davis M., Fanning P., *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, przeł. A. Błaż, Gdańsk 2005.
- Młynarczuk-Sokołowska A., Szostak-Król K., *Zrozumieć Innego. Międzykulturowa kompetencja komunikacyjna w procesie uczenia się języka polskiego jako obcego*, Białystok 2016.
- Morreale S.P., Spitzberg B.H., Barge J.K., *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, przeł. P. Izdebski, A. Jaworska, D. Kobylińska, Warszawa 2007.

- Nocoń J., *Rozwijanie i doskonalenie kompetencji tekstotwórczej w perspektywie lingwodydaktycznej*, „Kształcenie Językowe” 2012, nr 10, s. 21–36.
- Paliński A., *Psychologiczna charakterystyka procesów słuchania i czytania w języku obcym w aspekcie porównawczym*, [w:] *Sprawność słuchania i czytania w nauczaniu języków obcych*, red. tenże, Rzeszów 1982, s. 11–22.
- Państwowe Egzamininy Certyfikatywne z Języka Polskiego jako Obcego. *Standardy wymagań egzaminacyjnych*, Warszawa 2003.
- Pąchalska M., *Afazjologia*, Warszawa 1999.
- Pąchalska M., *Neuropsychologia kliniczna. Urazy mózgu*, t. 1, *Procesy poznawcze i emocjonalne*, Warszawa 2007.
- Polkowska A., *Interakcyjny model rozumienia tekstu w świetle badań nad polskimi i angielskimi tekstami różnej trudności*, [w:] *Wiedza a język*, T. 1, *Ogólna psychologia języka i neurolingwistyka*, red. I. Kurcz, J. Bobryk, D. Kądziaława, Wrocław 1986, s. 281–296.
- Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1-C2*, red. I. Janowska i in., Kraków 2016.
- Rembowski J., *Empatia. Studium psychologiczne*, Warszawa 1989.
- Roach C.A., Wyatt N.J., *Słuchanie i proces retoryczny*, [w:] *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, tłum. J. Suchecki i in., red. J. Stewart, Warszawa 2009, s. 218–224.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 lutego 2016 r. w sprawie egzaminów z języka polskiego jako obcego: prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160000405, [dostęp: 31.10.2017].
- Szwabe J., *Odbiór komunikatu jako zadanie poznawcze*, Poznań 2008.
- Wilkoń A., *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice 2000.
- Wróbel Sz., *Umysł, gramatyka, ewolucja. Wykłady z filozofii umysłu*, Warszawa 2010.

A Short History of Developing Listening Skills in Polish Language Lessons

Abstract

The purpose of this article is to examine the tendencies in developing listening skills in a Polish school. The author, having analysed the provisions of core curriculum dating from 1999–2017, concludes that in the 1999–2008 period, communication-oriented tendencies were noticeable in the process of teaching auditory perception, text-centric ones were observable between 2008 and 2017, while since 2017, an axiological orientation, which paradoxically depreciates the listening skills, has been prevalent. According to the author, no coherent model of teaching the reception of spoken text emerges from any of the previous or current core curriculum. She believes that in the future, a functional concept of developing the skill of listening in the native language should be created in order for this ability to be appreciated in a school setting.

Key words: listening, developing, Polish language as a mother tongue, core curriculum, tendencies

Marta Urszula Chyb – doktorantka na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Opolskiego. Interesuje się lingwodydaktyką, szczególnie doskonaleniem i diagnozą percepcji słuchowej w języku polskim jako ojczystym. Opublikowała kilka artykułów na ten temat.